

Korpral Lorties brott

Ett samtal om Fadern

Per Magnus Johansson Mats Leffler

Per Magnus Johansson: Vi ska ikväll tala om en bok som givits ut av Arche Press, *Korpral Lorties brott*. Boken är översatt av Ingrid (Ninni) Rosén tillsammans med Mats Leffler, och det är ett fantastiskt fint arbete de utfört. Jag har introducerat boken och vi kan återkomma till det, men vi börjar med att låta Mats Leffler tala och ställa några frågor.

Mats Leffler: Jag tänkte inleda med att ge en övergripande introduktion av bokens innehåll och där efter ställa några frågor till Per Magnus, både om Pierre Legendre och hans arbete och om sådant som innefattas i själva texten.

Huvudpersonen i boken är alltså en kanadensisk korpral vid namn Denis Lortie, som 1984 begick ett attentat mot Quebecs nationalförsamling, där han trodde att ett sammanträde skulle äga rum. Lortie var militär och bar vid tillfället full militär utrustning. Hans plan var att »döda regeringen«. Lyckligtvis skulle det visa sig att något sammanträde inte var planerat för den här dagen. Lortie sprang in i byggnaden, sköt urskillningslöst och dödade på så vis tre personer och skadade åtta. Så småningom kom han fram till den stora sammanträdessalen. Denna stod alltså tom, vilket sannolikt var förvirrande för Lortie. Han gick och satte sig i ordförandestolen, talade högt för sig själv och avlossade flera skottsälvor. Efter ett tag närmade sig en tjänsteman vid Nationalförsamlingen honom och lyckades efterhand inleda förhandling. Upplösningen på dramat blev oblodig, i den meningen att man inte sköt Lortie utan han kunde gripas. En sak av betydelse är att stora delar av själva attentatet filmades av de kameror och övervakningskameror som fanns installerade i regeringsbyggnaden. En del av materialet har visats offentligt, och Pierre Legendre har varit med och gjort en film där delar av händelseförloppet visas upp.

Lortie dömdes för sina handlingar först för överlagt mord, vid en rättegång där han själv inte var med och vittnade. Domen överklagades via Lorties advokat, och man yrkade på att han i stället skulle dömas för mord av andra graden, ungefär det som i Sverige benämns som dråp. Lortie och advokaten insisterade även på att han inte skulle dömas till slutna psykiatrisk vård, trots att han var psykiatisk då han begick sitt dåd.

Det här är en principiell fråga som Legendre diskuterar på ett mycket intressant sätt. Vad innebär det för en människas möjlighet att leva vidare, på en psykisk nivå, om hon blir dömd till slutna psykiatrisk vård respektive om hon döms och avtjänar sitt straff?

Utgångspunkten för Legendres resonemang är en senare kommentar från Lortie själv: »Quebecs regering liknade min far«. Utifrån detta yttrande teoretiserar Legendre om förhållandet mellan å ena sidan individens förhållande till en reell, individuell familj, det vill säga en far, en mor och syskon, och å andra sidan individens förhållande till samhället och samhällets institutioner, och han undersöker vilka band som finns mellan de här två aspekterna. Särskilt diskuterar han faderns funktion. I boken inkarneras institutionen av rättegångsförloppet och domaren, och Legendre tar även upp de mytiska dimensioner som rättegången och domaren är bärare av för oss människor.

Slutligen beskriver Legendre även den miljö som Lortie vuxit upp i. Det rörde sig om en extremt gränsöverskridande miljö, med en far som var mycket våldsam och manifest incestuös. Under en period fanns han på plats och fungerade som en form av förvanskad fadersgestalt för Lortie. Sedermera lämnade han hemmet, och då fanns det inte någon kvar i hemmiljön som gjorde anspråk på motsvarande position. Legendre diskuterar effekterna av detta: Vad är en fadersfunktion och vad innebär det för en person när den inte fungerar, när den fallerar? I korthet är detta vad boken handlar om.

Det är en tät text som inte varit lättöversatt. Det har inneburit mycket arbete. Boken är också, tack vare Legendres stora lärdom, mycket rik. Den rör sig från antikens Grekland och den romerska rätten fram till vår egen samtid och fadersfunktionen där. Per Magnus, du känner Pierre Legendre mycket väl; skulle du kunna berätta lite om honom och kanske även återge något om ditt eget möte med Legendre?

PMJ: Det finns många saker att säga i ämnet. Legendre är atypisk ur några väsentliga synpunkter. Det är frågor som jag sysslat med under decennier, och jag talade om dem häromdagen, i Paris, med Elisabeth Roudinesco: Hur blir man psykoanalytiker? Frågan har diskuterats under hela 1900-talet, alltsedan man började med en psykoanalytisk utbildning, det vill säga i början av 1910-talet. Legendre är en person som inte kommer från en önskan om att bli psykoanalytiker. Han är vad Freud 1926 kallade en lekmannaanalytiker. Han hade inga tankar från början på att bli psykoanalytiker. Det kom till senare, efter en lång utbildning inom akademien avseende rättshistoria och juridik, och påföljande praktiserande inom dessa områden. Detta är erfarenheter som varit betydelsefulla för honom inom ramen för ett antropologiskt anslag. Han vistades långa perioder i Afrika, och han har ett förhållande till flera andra kulturer, såsom den japanska, den nordamerikanska och den tyska kulturen. Vistelsen i Afrika var speciellt lång. Sedan råkade det vara så att han, vid en specifik tidpunkt, hamnade i Paris. Han själv kommer inte därifrån utan från Normandie och landsbygden.

Legendre kommer från enkla förhållanden. Hans far kom från en bagarfamilj, som sedermera kom att ägna sig åt boktryckeri. Det fanns inte någon akademisk tradition i hans ursprungsfamilj. Pierre Legendre blev själv tidigt en person som ägnade sitt liv åt att läsa och att skriva. Ur en synpunkt är hans psykoanalytiska praktik någonting som varit viktigt för honom, på alla tänkbara sätt. Den har likväl aldrig tagit platsen ovanför, eller ersatt det intellektuella arbetet.

Legendre är född 1930 och har varit en intellektuellt arbetande person åtminstone sedan 1950. År 2020 fyller Legendre 90 år. Jag träffade honom i december 1979 för första gången och har haft kontakt med honom sedan dess. Det betyder att vi haft ett nära utbyte i 40 år. Och jag har fortfarande kontakt med honom. Jag brukar då jag är i Paris åka hem till honom i hans bostad i fjärde arrondissementet och samtala med honom. Det är således ganska länge som vi på olika sätt har samtalat med varandra. Jag har följt Legendre och talat med honom utifrån mig själv, om mitt arbete som psykoanalytiker och utifrån mitt arbete som skribent. Han har, genom sin erfarenhet, också vissa egenheter som syns i hans texter och som jag mött i den muntliga förmedlingen mellan honom och mig. Det är en person som är och har varit långt borta från psykoanalytisk jargong, eller ett psykoanalytiskt tal som kan ta stöd enbart i psykoanalytiska begrepp. Det har aldrig varit aktuellt, med tanke på den person som Pierre Legendre är. Han är en person som talar utifrån sin läsning, sina texter, erfarenheterna i samtal med andra intellektuella och andra personer, och som är kapabel att tala utifrån en psykoanalytisk erfarenhet till människor som inte själva har en sådan. Det är en av många aspekter. Han är också en person som har samarbetat med olika människor: exempelvis Jorge Luis Borges och Wim Wenders, och flera andra filmregissörer, poeter, och författare. Han har i sin samlade erfarenhet ett förhållande till skönlitteratur och andra kulturella fenomen.

Legendre har en rik skriven produktion som jag läst på olika sätt, ibland mer och ibland mindre. I den bok som vi just publicerat har jag upprättat en litteraturlista över hans skrivande. Jag minns ett tillfälle när jag satt på metron och läste Legendre. Det var runt 1981 eller kanske -82. Han frågade sig vad det är som gör att man inom psykologins, psykoterapiens och psykoanalysens paradigmen tänker sig att en person som Franz Kafka inte tillhör vetenskapen. Tidigt var Legendres reflektioner om till exempel en person som Kafka, en bland väldigt många skönlitterära författare vilka haft stor betydelse för Legendre, självklart inkluderade i hans sätt att tänka och skriva. Jag kände till att Freud redan talat om detta, men jag upplevde nog att det hos Legendre var uttryckt med ett stort allvar. Han menade det han skrev. Det var det han tänkte och inte bara någonting som lät bra att säga, vilket också märktes när vi samtalade med varandra i sjunde arrondissementet i Paris.

ML: Vilken skulle du säga är hans plats i det offentliga Frankrike och i det offentliga, intellektuella Frankrike? Går det också att säga någonting om receptionen av hans verk? Jag vet att han är översatt till tyska, men inte alls lika mycket till engelska.

PMJ: Det är på väg. Det kommer en stor engelsk översättning där alla hans *Leçons* (Lektioner) ingår. Legendre är inte en feg person som söker att människor till varje pris ska uppskatta det han tänker, det han skriver eller säger. Det för med sig att han får vänner, och ovänner. Han är en person som tänker, och är orädd kring sitt tänkande. Några saker är odiskutabla, där vänner såväl som ovänner måste förenas, och det gäller hans lärdom. Det är inte trovärdigt att hävda att han inte är lärd. Nej, det är inte trovärdigt.

Däremot är han kontroversiell i vissa politiska frågor. I den tid som är vår finns omställningar kring fundamentala antaganden rörande människors sätt att existera tillsammans: på vilket sätt man är föräldrar, på vilket sätt man konstituerar en institution och naturligtvis, något han också lyfter fram är Freuds fråga, nämligen frågan om funktioner, till exempel frågan om fadersfunktionen. I den frågan finns det människor som är kritiska till honom och samtidigt andra människor som tacksamt tagit emot det han skrivit. Legendre har själv nämnt att det han uppfattar som orättfärdig och onyanserad kritik inte påverkar honom speciellt mycket. Vi lever i en sådan epok att det är fullt möjligt på kultursidor att skriva saker som är osanna och att inte ha något större behov av att noggrant undersöka en persons verk. Ett fritt tyckande ersätter kunskap, och det uttrycks på ett sätt som passar bra in på kultursidor. Den typen av angrepp har Legendre varit utsatt för. Parallellt med det, och som han också påpekar i en av sina böcker, har han alltid haft vänner och alltid haft personer som han har samarbetat med. Han har alltid haft och har fortfarande kvalificerade intellektuella kollegor.

ML: Om vi går vidare till Legendres tänkande: Du skriver i ditt förord att han å ena sidan intar en starkt kritisk inställning till samtiden och kan känna sig förtvivlad över den, medan han å andra sidan, paradoxalt, kan hysa ett visst hopp. I hans bok om Lortie finns också någon form av hopp för en sådan här person; en person som begått mord och som samtidigt varit utsatt för objektivet sett mycket svåra omständigheter. Skulle du kunna säga någonting om den motsättningen inom Legendres tänkande? Han ger ju ett strängt intryck, och samtidigt utför han ett arbete för att möjliggöra någonting som han tror på, ett tänkande kring människans situation.

PMJ: Legendre säger på ett annat ställe att han inte lever i nutiden, utan han lever i det förflutna och i framtiden. Det känner jag igen hos honom. Jag kan berätta en anekdot, som är sann. Vid ett tillfälle berättade jag för honom om ett möte där jag deltagit. Det var ett möte i Paris tillsammans med medlemmar av École freudienne de Paris (EFP). Legendre var positiv till upplösningen av EFP 1980-81, vid en tidpunkt då skolan hade 609 medlemmar. Han ville att människor skulle kunna ta ansvar för ett solitärt intellektuellt arbete och ansåg att institutionen, när den blir agiterad, hamnar i affektutlevelse, ungefär så som Freud beskriver i *Masspsykologi och jaganalys* från 1921. Det var av naturliga skäl fallet med École freudienne de Paris; det var en stor rörelse, en mäktig institution. På detta möte deltog ganska många människor som var kända i den här lilla, parisiska, psykoanalytiska miljön. Jag lade märke till att Legendre var intresserad av att jag skulle säga någonting om vad som hade hänt där på mötet. Det var så olikt honom. Han var vanligtvis inte intresserad av sådant. Men när jag sade några saker uttryckte han plötsligt »ils sont rigolos«. Han tyckte det var några lustigkurrar som höll på där. Sedan återvände han till sitt normaljag som innefattade en begränsad involvering i aktuella händelser. Även då det fanns politiska beslut, som han inte naturligt var positiv till, var det ändå så att de stora frågorna för honom hade sitt ursprung i läsningen och i den filosofiska reflektionen kring varje enskilt fall. Det var en sak jag lade märke till. Jag talade ju om mitt kliniska arbete med honom, och han var alltid intresserad av kliniska frågeställningar. Men inte sällan drog han, vilket också var Freuds position, generella slutsatser från det enskilda fallet om vad som utspelade sig i samhället. Han har den förmågan.

Jag har ju haft en ganska intensiv brevkontakt med Pierre Legendre de sista två och ett halvt åren, eftersom vi under denna tid inte träffades. Jag besöker honom numera regelbundet i fjärde arrondissementet där han bor tillsammans med sin fru, som är psykoanalytiker och var medlem i École freudienne de Paris sedan 1966 fram till skolans upplösning 1980. Pierre Legendres mottagning låg i det sjunde arrondissementet. Man kan säga att han, liksom Freud, uppfattade att skillnaden mellan individualpsykologin och socialpsykologin till sitt väsen är upplöst. Den enskilde patienten, i synnerhet när någonting blir tydligt och artikulerat, säger också något väsentligt om vad som utspelar sig i vårt samhälle. Det här hoppet han har, det har han talat med mig om. Han har en uppfattning, en abstrakt

uppfattning, att några av de samhälleliga förändringar som vi ser idag inte kommer att accepteras av framtidens unga människor, det vill säga av dem som ännu inte är födda. Han talar till dem som är döda och till dem som ännu inte är födda. De som ännu inte är födda vill ha ett annat samhälle, det är hans uppfattning. Det finns saker i det samhälle som finns i dag som de som ännu inte är födda inte kommer att acceptera. Det är en uppfattning som är poetisk, en metafysisk uppfattning, men som aldrig störde mig i mitt samtal med honom. Det är ju ingenting som en normalstrukturerad person vill diskutera, om det är sant eller inte. Då får man ju vara konstig om man tycker att det är viktigt. Det är hans uppfattning om en framtid som vi inte kan uttala oss om.

Det finns ett antal franska tänkare som är väldigt olika Legendre, men det finns en sak som de har gemensamt. De delar det absoluta uppdraget när det gäller idén att någon av de här -ismerna kommer att ge en lösning på alla frågeställningar. Han är, enkelt uttryckt, kritisk mot det nyliberala samhället och han är kritisk mot de så kallade kommunistiska försöken, eller kommunistiska samhällena, eller marxist-leninistiska samhällena, eller vilket ord som nu är rimligt att använda. Kritiken drabbar båda inriktningarna, och lika bestämt. Det är en uppfattning som gör att han stöter sig med vissa, som fortfarande har någon form av klockren kärlek till dessa så kallade -ismer.

ML: Boken är full av referenser från många olika håll, från skönlitteraturen och rättshistorien, och Bibeln inte minst. Det är också en bok genomsyrad av en psykoanalytisk läsning. Jag tänker på att han även är samtida med Derrida, en person som sysslat mycket med psykoanalysen. Men det Legendre gör med psykoanalysen... Hans böcker skulle inte vara möjliga utan psykoanalysen. Jag uppfattar honom som en läsare av Lacan. Att han tagit Lacan på stort allvar, samtidigt som han ingående läst Freud. I den här boken är ju *Totem och tabu* av avgörande betydelse. Skulle du kunna säga någonting om deras respektive betydelse för honom? Du skriver ju bland annat att han regelbundet träffade Lacan. De umgicks och de diskuterade även Lacans texter.

PMJ: Du, Mats, håller ju på att översätta en text till kommande nummer av *Arche*, en intervju med Moustapha Safouan, som också har varit här i Göteborg. Vissa passager kan, om man läser Freud, uppfattas som centrala begrepp. Även Legendre uppfattar dessa som fundamentala begrepp. Till exempel berättelsen om barnet i *Jenseits des Lustprinzips* (1920), barnet som leker och övervinner separationen via språket, och via leken. Det är en berättelse, eller en struktur, som är »legendresk« i betydelsen att det separerande momentet för Legendre är någonting som konstitueras och som har med den symboliska ordningen att göra. Den delen av psykoanalysen är absolut avgörande för honom.

I Paris kan det vara svårt att till sist skilja på vad som kommer från Freud och vad som kommer från Lacan. Många psykoanalytiker i Frankrike, åtminstone de som tillhör den lacanianska traditionen, har ju läst Freud genom Lacan. När de säger »Freud« är det nästan som om han vore elev till Lacan. Det som jag nu lyfter fram i förhållande till Legendre och i förhållande till Freud och Lacan, är absolut avgörande för honom. När det gäller det lacanianska arvet, vet de som känner till delar av den lacanianska praktiken och har erfarenhet av den, att den är svår, för att inte säga omöjlig att försvara. Lacans egen praktik kan man möjligen försvara, om man vill. För Legendre är det läsningen av vissa delar av Lacans verk som är viktig, den originalitet som Lacan har och det sätt han har att förstå psykoanalysens förbindelse till filosofin och idéhistorien. I övrigt är Legendre mer lik Freud som person än han är lik Lacan.

ML: Avseende Lacan: Begrepp som det symboliska och det imaginära får man väl säga att Legendre gör väldigt mycket av?

PMJ: Ja, det tycker jag.

ML: Han kan väl nästan sägas vara en form av expert på det symboliska? Med ett stort intresse för det imaginära...

PMJ: Ja. Men man kan uttrycka det på ett annat sätt. För att citera en gammal känd svensk kulturtidskrift: Han är intresserad av ord och bild, och förhållandet mellan ord och bild. Det är en fråga som han tar stöd i, och som han reflekterar över utifrån en psykoanalytisk tradition. Man kan också reflek-

CRÉDIT MUNICIPAL

CRÉDIT MUNICIPAL

AN 20

tera utifrån en annan tradition, den som finns inskriven i idéhistorien och som den här kulturtidskriften, det vill säga *Arche*, anknyter till.

ML: Under den andra rättegången, där Lortie själv är med och vittnar, visar man upp inspelningar av delar av det som har hänt. Lortie tittar på sig själv och får tala om bandet, eller frånvaron av band mellan bilden av honom själv på video och den han är vid rättegångstillfället. Det är märkbart att det är en fråga som berör och intresserar Legendre på principiell nivå.

PMJ: Absolut.

ML: Det är också en fråga i vår tid.

PMJ: Ja. Legendre har också ett förhållande till den grekiska kulturen och den grekiska idétraditionen, och på det sättet refererar han självklart till de stora grekiska författarna och filosoferna. Hans fru sedan många decennier är grekiska, och han har ett förhållande till det grekiska språket. Han är, som nämns i mitt förord, en humanistisk, lärd författare som har råkat stöta på psykoanalysen. Det är inte en psykolog som lärt sig några psykologiska tekniker som han eller hon tillämpar, odiskriminerat, med sina patienter. Det har absolut ingenting att göra med det. Det är en annan väg, och en annan historia. Han har inte åkt på KBT-kurser och mindfulnesskurser eller den typen av verksamhet. Det är en helt annan väg, ett helt annat förhållande till läsning och till sanning.

ML: Det finns några begrepp i boken som jag gärna vill komma in på. Han använder bland annat ett latinskt begrepp: »fata«. Det betecknar ungefär »ödesmättade ord«, eller »orakelord«. Han säger att människorna är talade i förväg, det vill säga föregås av ett tal på samhällslig nivå och på familjenivå. Det är ett tydligt betoning av människan som inordnad i ett samhällsligt och familjemässigt historiskt sammanhang. En sådan betoning står ofta i strid med hur vi värderar psykoterapi i dagens samhälle, utifrån ett mer medicinskt präglat paradigm. Kan du säga någonting om ditt eget och Legendres tänkande i de här frågorna?

PMJ: Det finns en annan sak som... Man vet ju lyckligtvis inte alltid varför man tänker som man gör. Om någonting av det man själv tänker påminner om vad en annan människa tänker, så vet man inte säkert om tankarna kommer från en själv eller från den andre personen. Jag upplevde i mitt arbete med Legendre att det fanns saker och ting – och som jag är övertygad om var en delad upplevelse – där vi från olika utgångspunkter kommit till likartade tankar, likartade slutsatser. Jag ska lägga mig så försiktigt som möjligt, men att detta med psykologi, psykoterapi, psykiatri och förenklade former av psykoanalys är ett otyg. Det är möjligt att jag fått den tanken delvis från Legendre, men det kommer också från egna erfarenheter. Det har jag försökt att försvara i min verksamhet, här i Göteborg, i Sverige, och i Paris. Det finns, till exempel, en tendens inom psykologin och psykiatrin att söka kausalitet mellan en viss psykisk ohälsa eller ett visst psykiatriskt eller psykologiskt symptom och dess orsaker. Det kan man säga har varit ett vetenskapligt och intellektuellt misslyckande. Det spåret är ett kapsejsande. Det har ersatts med ett annat misslyckande, nämligen DSM, där man gett upp föreställningen att hitta rimliga skäl till det psykiska lidandet. Där kände jag igen mig. Det är en känslig och intellektuellt krävande uppgift att försöka förstå någonting kring det som har med slump att göra, det som har med genetik att göra eller det, som Freud skrev, som har med någonting konstitutionellt att göra. Eller det som har med uppväxt att göra, det som Freud kallade det *accidentella*. Liksom att förstå det som har med det omedvetna eller med ödet att göra. Alla dessa faktorer spelar in när man ska försöka förstå en människa, och varför en människa blir som den blir. Det har jag alltid uppfattat som närvarande hos Legendre, och det finns inslag av det hos Freud. Men det finns också andra inslag hos Freud, mer deterministiska anslag, där kausaliteten får, vad vi förstår idag, alltför stor betydelse, där man inte upprättar en distinktion kring det oförklarliga, det gåtfulla, det som vi inte vet någonting om. Jag minns när jag var på en form av psykodynamisk utbildning för länge sedan. Varje psykisk manifestation ansågs vara möjlig att i detalj analysera, och en tolkning var ett absolut fastslående av sanningen. Medan till exempel Lacan uttrycker att en tolkning snarare syftar till att öppna ett fönster än att stänga någonting, att det är någonting i den här processen, det som ska ske, som sker i ett utbyte mellan

två personer. Eller när Freud påpekar en sådan enkel och alldeles självklar omständighet, men som är mycket störande för de här dogmatiska diskurserna, nämligen att det finns analyserbar glömska – och det finns vanlig glömska. Det vill säga, glömska som det inte finns någon anledning att analysera. Men det är inte på det sättet att det bara finns vanlig glömska, som aldrig går att analysera. Det är inte heller så att all glömska är möjlig att analysera. Det är det som är uppgiften för någon som är psykoanalytiker värd namnet, att försöka förstå någonting av det. Att säga att all glömska bara är glömska är detsamma som att avstå från yrket. Då har man ju inte något yrke. Man kan inte heller säga att all glömska går att i detalj analysera eller att man fullständigt kan förstå den omedvetna önskeimpulsen som låg bakom glömskan. Det är någonting mer, som är komplicerat.

Det finns en tradition avseende ödesbegreppet som skrivits in också i Frankrike. Den har delvis ungerskt ursprung, via Sándor Ferenczi som var verksam i Budapest, men också via ett antal personer som Jacques Derrida jobbat med, som Nicolas Abraham, Maria Torok och en representant som varit här och talat vid ett tillfälle, nämligen Barbro Sylwan, och som numera är död. Hon var influerad av den tradition som Derrida arbetade i. Det som sägs innan barnet är fött, de berättelser, de ord som ackompanjerar det som sker före födelsen har betydelse, och spelar en roll i tillblivelsehistorien för barnet. Den uppfattningen, Legendre gör ju ingen mytologisk berättelse av det, inte heller en ideologi av det, men det finns ett sådant anslag. Det är också knutet till den samhälleliga utvecklingen och det aktuella samhälleliga tillståndet.

ML: De personer du nämnde läser ju på någon form av mikronivå. De försöker verkligen följa de här orden, hitta de här orden, minnesspåren, medan jag uppfattar att Legendres resonemang är mycket mer generellt och principiellt.

PMJ: Ja, absolut.

ML: Men det ingår samtidigt i en definition eller beskrivning av familjens betydelse för individen. Både den stora enskilda betydelsen, men också som en länk till samhället.

PMJ: Legendre har ju en uppfattning, likt Sigmund Freud och som alla civiliserade föräldrar har, och det är att barnet redan då det föds har en dubbel existens. Barnet tillhör familjen och tillhör samhället. Det vilar på det fundamentala antagandet att barnet ska överleva föräldrarna, att det ska fortsätta den genealogiska strukturen efter det att föräldrarna är döda. Det innebär också att det finns en uppgift och en funktion som överskrider familjeprojektet. En familj konstitueras just genom att kunna upprätta det i familjen. Det har vi talat om i trettiosju år. Det känns som relativt bekant.

ML: Lorties far beskrivs inom familjen ha tagit platsen som en form av allsmäktig person, som därmed, skriver Legendre, även har privatiserat referensen. Legendre använder ord som referensen som en transcendent instans som är nödvändig för oss människor. Dess närmaste konkreta form är Gud Fader. Skulle du kunna säga någonting om vad du tänker utmärker en fungerande fadersfunktion, och effekterna för subjektet när fadersfunktionen fallerar?

PMJ: Ja, det är stora frågor, men jag kan säga någonting... En far... Det finns ett uttryck som Legendre använder, och som han har skrivit om. Det handlar om att en far också har varit en son. Det betyder att det finns någonting kring förmedlingen av faderns historia i förhållande till sin egen mor, och i förhållande till sin egen far, som på ett eller annat måste förmedlas till barnet på ett trovärdigt sätt. I den strukturen ingår att en far är en person som också har ett förhållande till det som är samhällets möjligheter och begränsningar i den specifika epok som personen lever i. Den förmedlingen måste också ske till barnet, på något vis. Det är uppenbart att när en referens privatiseras betyder det att den förbindelsen är avbruten. Det går inte att vara förälder, det gäller mor likaväl som far, utan att det också finns ett symboliskt stöd för de funktionerna utanför familjen, och i samhället. Legendre har nyligen uttryckt i en bok att det inte finns något samhälle utan lagar och föreskrifter. Det finns inte heller ett samhälle utan religion, inte heller utan politik. De här fenomenen finns i samhället, och det är också en uppgift att förhålla sig till det, som är en föräldrauppgift. För Freud var detta inte lika problematiskt som det varit under Legendres tid. Det är sjuttiofyra års skillnad mellan dem. Legendre levde i nio år

som samtida till Freud. Nio år och tre månader. De här frågorna har blivit mer angelägna under tiden efter 1968, för att använda den metaforen. Det har blivit än mer angeläget att förstå den här funktionen. Det sammanhänger också med »Gud Fader«, det vill säga med att den religiösa referensen i dag är kvalitativt annorlunda jämfört med hur den var under Freuds tid. Freud var ju, som han själv uttryckte det, ateist. Samtidigt var han djupt förankrad i den judiska traditionen, och på så sätt finns det en förmedling av en tillhörighet, »appartenance«. Den finns där som en självklar del i hans sätt att vara i sin familj, med sina sex barn.

Legendre har ju en annan egenskap: Han är historiker, närmare bestämt rättshistoriker, och han är även en form utav religionshistoriker. Han var verksam på École pratique des hautes études (EPHE), liksom vid Sorbonneuniversitetet och hade sin undervisning knuten till religionshistoria och rättshistoria. Det finns en fråga som är påtagligt närvarande idag, och det är motsättningen mellan historien och den här fantastiska överbetoningen av »här och nu« och det som man i psykologin fått någon form av mani på, evidens. Det som gäller »här och nu« å ena sidan, å andra sidan historien. Han är historiker, och för en historiker går det inte att leva utan att man samtidigt lever i historien. Det är det som definierar en historiker, att man studerar historien. Det finns också en sak som kan förefalla enkel, nämligen att om man är historiker kommer man att älska döda människor. Det ligger i sakens natur. Det går inte att vara historiker utan att älska döda människor. Om det sedan är Franz Kafka eller om det är Aristoteles, eller Descartes, Gunnar Ekelöf, Erik Lindegren, Edith Södergran, Karin Boye, Leonardo da Vinci eller om det är Michelangelo, det är som det är. Man väljer några i den riktningen. Om jag skulle ge ett mycket enkelt råd: älska mer än en död person. Det är så konstigt att välja ut en av alla de döda som den enda person som har någonting att säga som har med sanning och lärdom att göra. Det finns flera döda som har sagt och gjort djupsinniga saker med avseende på förståelsen av människan. Det förstår Legendre. Det har han förstått sedan han började läsa.

ML: Det finns någonting, kanske det kan benämnas som det religiösa eller det heligas dimension, som jag tycker att Legendre insisterar på i väldigt hög grad.

PMJ: Ja.

ML: Han är emot idén om att vi skulle kunna vara helt sekulära, eller helt rationella?

PMJ: Han har ingen tilltro till sådant. Det skulle han betrakta som osannolikt obildat. Jag vet när jag, någon enstaka gång, beskrivit de här religiösa aktiviteterna i Sverige för honom så brukar han vara snäll och säga: det är ingen djupare förståelse av det historiska arvet som åligger de religiösa representanterna.

När människor utan förhållande till läsningen, eller utan förhållande till texten, ska försöka göra någonting utav sin uppgift, uppkommer problem. Det är en helt artfrämmande tanke för honom att människans gåtfullhet skulle kunna förklaras vetenskapligt. Likaså att det skulle kunna finnas en vetenskaplig metod för att lösa de existentiella frågorna, det vill säga de existentiella frågor som är knutna till att vara här en begränsad tid; att leva och att sedan dö. På det sättet påminner han ju mer om poeterna än om dogmatiska, allvetande psykiatriker och psykoterapeuter. När jag träffade honom i sjunde arrondissementet, under nästan fyrtio års tid, hade jag alltid en känsla av att han kom från att han hade läst. Ögonen såg alltid ut som att han hade läst. Han säger på ett ställe att *il veut mourir dans la bibliothèque*, det vill säga att han vill dö i biblioteket. Han var alltid närvarande och koncentrerad. Han kom med läsandet och tänkandet in i rummet.

ML: Ska vi låta någon ur publiken komma in och ställa en fråga?

Åhörare 1: Jag har ju läst boken och tycker att den var bra översatt. När Lortie kom från militärföreläsningen och hade tagit med sig all den utrustning han behövde, så står det i texten att han tänker att han ska bli påkommen vid grindarna. Så blir det inte, utan han går in och sätter sig i bilen. Sedan kommer återigen samma tanke, men ingenting händer: Han åker i väg, ställer bilen och småspringer över till regeringsbyggnaden. Lortie tror att han kommer att stoppas men det händer ingenting, och det blir som det blir. Hade han en önskan om att bli påkommen, att bli stoppad? Ville han verkligen göra

detta? En annan fråga: Lortie ville ju döda sin far, den han hade blivit slagen av, men det är ju en enda person? Han skjuter ju tre personer? Hur kom det sig att han dödade flera individer i stället för en? Det var ju en person som hade slagit honom?

PMJ: Jag ska svara på din fråga avseende om Lortie ville bli upptäckt eller inte. Legendre, liksom alla normala psykoanalytiker, sysslar med frågan om gränsen. Var går gränsen? Finns det en gräns, och hur ser den ut? Man kan ju abstrakt säga att en upptäckt av gränsen också innebär en befrielse. Att bli hejdat, att uppleva att det finns en gräns, att bli stoppad av polisen, kan innebära en befrielse för människor. När en patient får vårdintyg, eller blir lagd i bälte, så är det ett tecken på att det inte fanns någon gräns för honom eller henne. Den enda gräns som finns är den fysiska gränssättningen. Att lägga dem i bälte, ge dem en spruta eller placering i isoleringscell, använda handfängsel etcetera är olika sätt att sätta en gräns. En del i Lortie hade säkerligen, ur någon synpunkt, velat att en gräns etablerades innan mordet skedde. Varför blev det tre i stället för en? När han väl agerade, i det psykotiska tillståndet, hade det kunnat bli hur många som helst. Det hade kunnat bli trehundra om möjligheten funnits där. Breivik, som ett exempel, lyckades mörda sextionio personer. Det hade kunnat bli sexhundra personer om polisen inte förmått stoppa honom. Det finns ingen gräns, själva mordandet är gränsoverskridande. Då finns det inte längre någon logik mellan en, två eller tre.

Åhörare 2: Inledningsvis talade du om Legendres erfarenheter av att bo i Afrika, till exempel, hans kännedom om Japan och så vidare. Kan du säga någonting om vad han tog med sig från andra kulturer än den västerländska?

PMJ: Det är en bra fråga, som får samma svar som jag sade alldeles nyss. Det är så att när man gör en erfarenhet i ett annat land, eller i en annan kultur, så finns det ett antal frågor kring likhet och olikhet som inställer sig. Det finns en passage där Legendre talar om hudfärgen, den mörka hudfärgen som ett av hans barn, innan det hade börjat i skolan, undrar över hur den kommer till. Den här erfarenheten från Afrika, Japan, Grekland, har ställt antropologiska frågor. Det finns ett uttryck hos Legendre, ett uttryck som han kallar »lagens konst«. Det finns någonting i praktiserandet av lagen, i det interpersonella utbytet, där gränsfrågan blir en fråga som man inte bara kan skriva ner. Den typen av erfarenhet som Legendre gjort i olika delar av världen, har lett honom till att reflektera över hur gränsfrågan artikuleras i skilda kulturella sammanhang. Det tror jag har varit viktigt för honom. Han har även reflekterat över frågan om rasism utifrån den erfarenheten.

ML: Legendre är ganska specifik. Han tycks tänka sig att vissa strukturer är helt generella, men det finns också variationer. Han återkommer till att det är den västeuropeiska delen av den västerländska civilisationen som han talar om i den här boken.

PMJ: Absolut. Det är precis så. I onsdags var jag på en föreläsning i Paris, och där talade man om frågan om universalism. Det är en fråga som även funnits tidigare, hos Freud, i samband med *Totem och tabu*. På vilket sätt finns det universella antaganden kring den mänskliga existensen? Till exempel oedipuskomplexet är en sådan fråga som diskuterades, och där det också utförts socialantropologiska undersökningar i andra kulturer. Socialantropologen Bronislaw Malinowski studerade andra kulturer på plats och visade då, inom citationstecken, att oedipuskomplexet är begränsat till den västerländska kulturen. Att de så kallade primitiva kulturerna inte karaktäriserades av det. Så sker det då en tolkning som visar på att det visst finns en oedipal struktur, som dock visar sig på ett annat sätt. På frågan om universalism och gruppens specificitet, skulle Legendre sannolikt svara, och så gjorde även Jacques Derrida, att universalism finns, och inom universalismen finns det »la différence«, det vill säga, skillnader. Legendre vet om att han talar om västerländska civilisationer, och han vet också om att det finns någonting där som överskrider. Det var också en person som ställde den frågan på föreläsningen. Någon person ingrep och sade att det inte finns en universalism på det sättet, utan det finns islam som en form, det västerländska nyliberala samhället utgör en annan form av universalism och det kinesiska samhället utgör ytterligare en tredje form av universalism. Det fanns en kamp mellan de här tre formerna av universalism. Jag kan inte avgöra om det är så, eller inte. Men i samtal med Legendre vet jag att han varit upptagen av att islam utgör ett motstånd mot vissa av de nymodighe-

ter som det nyliberala samhället har producerat. Han var övertygad om att islam inte skulle ge upp i de frågorna. Är det sant, eller inte? »Time will tell.« Jag är inte lika säker. Jag har större förtroende för Legendre än mig själv i den frågan. Hans kännedom är större än min i denna fråga. Det är heller inte min uppgift att bedöma det.

Åhörare 3: I den här boken, som ju är fantastisk, lyfter Legendre fram skadorna som nazismen har åsamkat berättelserna om den tredje, referensen. Den tredje reduceras till biologi, vetenskap eller byråkrati. I vårt samhälle i dag görs försök att eliminera den tredje. Jag tänker på de svenska politiska försöken att göra föräldrarna exakt likadana, även juridiskt, på så sätt att var och en kan skaffa barn på egen hand. Det behövs inte längre någon tredje. Det verkar som att Legendre tänker sig att juridiken är en plats – eller att de offentliga rättegångarna erbjuder en möjlig plats – för att instifta ett förbud, och därmed ett subjekt. Men går det att finna andra platser som innefattar en berättelse kring den tredje? Eller är den tredje eliminerad? Hur ser den här referensen ut i dag? Var finner vi de berättelserna? I rättegången med Breivik, till exempel, så var ju berättelserna om hans subjektivitet helt frånvarande. Vi fick ta del av en exercis gällande diagnostik, psykiatrisk diagnostik. I boken föreslår Legendre att man rekonstruerar en berättelse om det subjekt som har begått brottet. Kanske kommer jag för långt ifrån min fråga... Hur ser platsen för den tredje, eller referensen ut i dag, i samhället, politiskt, religiöst eller juridiskt? Den lyser med sin frånvaro.

PMJ: Jag tror att Legendre skulle tycka att din utsaga är rimlig, på något sätt. Det finns ett antal yttranden han gjorde, som överraskade mig. Ett exempel som han både benämnt för mig och som han har skrivit om, gav han för ganska länge sedan, för cirka tjugo år sedan. Han uttryckte att nazismen besegrades militärt, men inte för övrigt. Det finns något av den nazistiska ideologin som har fortsatt, även om nazisterna besegrades militärt. Det är klart att det är ett yttrande som är svårt att bevisa. Men han menade någonting med det som handlar om platsen för den tredje, och platsen för referensen.

En annan person är Julia Kristeva, som gått en annan väg och knappast kan betraktas som en elev till Pierre Legendre. Även om de har deltagit på samma konferenser och talat ihop i olika sammanhang, till exempel i Montpellier 1980, där de talade kring temat »La psychanalyse est-elle une histoire juive?«, det vill säga om psykoanalysen är en judisk historia eller inte. Kristeva betraktar samhället som psykotiskt, att det finns någonting psykotiskt närvarande, och det är också ett speciellt sätt att tala om referensen. Vad skulle jag själv säga i den frågan? Jag skulle försöka att lägga mig ett tonläge under, och säga att vi lever i ett samhälle där man ser väldigt olika fenomen samexistera. Det finns saker och ting som påminner om något som funnits länge i vårt samhälle, och så finns det parallellt med det nymodigheter, som inte längre ser ut på det sättet. I samhällsutvecklingen, i förändringen, finns det också inslag där frågan om en referens måste diskuteras. Vi måste delta tillsammans i en diskussion om det. Att vara med i det samtalet är ett ansvar man har. Jag kommer att återkomma till frågan, till exempel i ett offentligt samtal den 14 december om psykoanalysens utmaningar.

En individualpsykologisk aspekt, som jag kan benämna avseende Pierre Legendre, är att jag aldrig har upplevt honom som cynisk, deprimerad eller hatisk. Aldrig någonsin. Det skulle man kunna tänka sig, men jag har alltid upplevt honom som närvarande, beläst och alltid med en form av livslust, läslust och skrivlust.

Åhörare 4: Det här hoppet hos Legendre, som har omnämnts i kväll, och det som de som ännu inte är födda inte skulle acceptera... Vad tänker du att motståndet skulle komma att bestå av? Eller: Varifrån skulle de andra svaren komma?

PMJ: Jag förstår din fråga, som är fullständigt begriplig. Min tanke är att Legendre varken skulle kunna, eller skulle vilja, svara på den frågan. Han skulle ge den ett poetiskt, metafysiskt hopp och svar: När någonting hamnar i kris och svårigheter så finns det i mänskligheten en kraft att återupprätta värdighet i mänskligt liv.

ML: Det måste också innefatta en tilltro till texten?

PMJ: Ja, absolut. Den är odiskutabel.

ML: Texten kommer att leva vidare, överleva konjunkturen.

PMJ: Ja. Absolut.

Jag vill avsluta med att berätta att Legendre var mycket nöjd med den här boken. Johan Linton, som gjort bokens layout, skickade omslaget till mig när jag befann mig i Paris och jag vidarebefordrade det till Legendre. Det fanns inte något som helst intresse hos mig att hamna i någon form av konflikt, eller besvikelse, i relation till en person som jag arbetat med i trettiosju år. Det vore såväl destruktivt som självdestruktivt. Han hade berättat att han var väldigt besviken över en pocketutgåva av boken som gavs ut i Frankrike. Det omslag de valt var i avsaknad av själva ikonerna. När Legendre så fick se vårt val av omslag till boken gjorde han någonting som aldrig tidigare inträffat: Han ringde från sin mobiltelefon till min, och det är min enda erfarenhet av det slaget i relation till honom. Han förklarade med entusiasm, att Lintons arbete var precis det han hade önskat, och att han var mycket glad för bokens formgivning.

Transkriptionen av samtalet har utförts av Anette Sandström. Samtalet ägde rum i Freudianska föreningens lokaler på Stora Nygatan 13 i Göteborg den 9 november 2019.